

Een inventariserend veldonderzoek door middel van
proefsleuven te Laarbeek-Heieneind
(plangebied Mariahout-D'n Hoge Suute)

HENK HIDDINK

Zuidnederlandse Archeologische Notities

88

De serie *Zuidnederlandse Archeologische Notities* is een uitgave van de Hendrik Brunsting Stichting van het Archeologisch Centrum van de Vrije Universiteit te Amsterdam

Colofon

Opdrachtgever: Gemeente Laarbeek
Project: Laarbeek-Heieneind
Plangebied: Mariahout-D'n Hoge Suute
Plaats documentatie: Vrije Universiteit Amsterdam
Objectcode: LBK-HE-06
CIS-code: 19813
Coördinaten: 168.250 / 395.750

Status: Concept-eindrapport
Auteur: dr. H.A. Hiddink
Omslagontwerp: Bert Brouwenstijn (ACVU)

ISBN 978-90-8614-015-2

©ACVU-HBS Amsterdam, december 2006

Archeologisch Centrum van de Vrije Universiteit - Hendrik Brunsting Stichting, Amsterdam
De Boelelaan 1105
1081 HV Amsterdam

INHOUD

1	INLEIDING	4
2	VOORONDERZOEK	4
3	DOELSTELLINGEN	5
4	ONDERZOEKSSTRATEGIE	5
5	RESULTATEN	5
	5.1 Landschap en bodemgesteldheid	5
	5.2 Archeologische resten	6
6	SELECTIEADVIES	6
7	LITERATUUR	7
8	FIGURENLIJST	7
BIJLAGEN		
1	Overzicht van archeologische perioden	8
2	Vondstenlijst	9
3	Beantwoording vragen uit Programma van Eisen	10

I INLEIDING

Van 20 tot en met 22 november 2006 is in opdracht van de gemeente Laarbeek een inventariserend onderzoek (IVO) door middel van proefsleuven uitgevoerd in het plangebied Mariahout-D'n Hoge Suute (fig. 1-2).¹ Het plangebied ligt ten oosten van de bebouwde kom van Mariahout en wordt omsloten door de Tuindersweg, Heieneindse weg en Wilhelminastraat. De naam van het plangebied is afgeleid van een lokale benaming, die verwijst naar de hoge ligging en een geringe vruchtbaarheid. Voor de archeologische aanduiding van het gebied is hier echter gekozen voor een meer algemene naam op de oudste kadasterkaart, namelijk die van het gehucht Heieneind, dat direct ten westen ervan ligt. Een bureau- en booronderzoek door ADC ArcheoProjecten te Amersfoort suggereerde een zekere archeologische potentie van het plangebied, zodat werd aanbevolen een proefsleuvenonderzoek uit te voeren. De geplande woningbouw vormt een bedreiging voor eventuele archeologische vindplaatsen.

Het onderzoek stond onder leiding van dr. Henk A. Hiddink, senior-projectleider van het Archeologisch Centrum van de Vrije Universiteit-Hendrik Brunsting Stichting (ACVU-HBS). Het veldwerk is uitgevoerd door drs. Elbrich de Boer en drs. Mara Wesdorp. Ans van Eenbergen droeg zorg voor het landmeetkundig werk en het digitaliseren van de vlaktekeningen.

De opbouw van dit rapport is als volgt. In hoofdstuk 2 worden de resultaten van het vooronderzoek kort besproken. Hoofdstuk 3 is gewijd aan de doelstellingen van het onderzoek en hoofdstuk 4 aan de onderzoeksstrategie. In hoofdstuk 5 komen de resultaten van het onderzoek aan bod en in hoofdstuk 6 het selectieadvies.

2 VOORONDERZOEK

De Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) geeft voor de oostelijke rand van het plangebied een hoge verwachtingswaarde.² Deze waarde is gebaseerd op de aanwezigheid van een hoge zwarte enkeerdgrond (zEZ21) met grondwatertrap VI op de bodemkaart (fig. 3).³ De rest van het plangebied heeft op de IKAW een lage verwachtingswaarde gekregen; hier is volgens de bodemkaart sprake van een laarpodzolgrond met grondwatertrap VI.

Door het ADC zijn 21 grondboringen gezet in de zone met een hoge verwachting en in de direct ten westen hiervan gelegen zone. Aan de oostzijde is inderdaad een plaggendek vastgesteld met een gemiddelde dikte van 80 cm.

Onder de meeste plaggendekken op de Zuidnederlandse zandgronden worden relatief goed geconserveerde archeologische vindplaatsen aangetroffen. Op grond hiervan, gecombineerd met de aanwezigheid van archeologische (vooral vuursteen-)vindplaatsen in de directe omgeving, is geadviseerd een proefsleuvenonderzoek uit te voeren.⁴

¹ Contactpersoon van de opdrachtgever was de B. van Liempd.

² Vergelijk Jenson 2006, fig. 4.

³ Bodemkaart 51oost, 1981.

⁴ Jenson 2006.

3 DOELSTELLINGEN

De primaire doelstelling van het proefsleuvenonderzoek was na te gaan of in het plangebied sprake is van archeologische vindplaatsen en wat hun aard, omvang, datering en gaafheid is.⁵ Verder werd gevraagd naar de aanwezige vondstcategorieën, de relatie van vindplaatsen met de omgeving, de waardering van paleo-ecologische monsters en de datering van het esdek. Met name de eerstgenoemde gegevens zijn nodig voor het waarderen van vindplaatsen en het opstellen van een selectieadvies.

Van belang is ook dat het plangebied ligt in de micro-regio Laarbeek, waar in het recente verleden veel archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden.⁶ Heideind en de bijbehorende akkers hebben een perifere ligging binnen de micro-regio, dicht bij de voormalige uitgestrekte heide tussen Lieshout en Nijnsel/St. Oedenrode. Aangezien het meeste onderzoek plaats gevonden heeft in de grotere, centrale akkercomplexen, is het interessant meer inzicht te krijgen in de aard van eventuele vindplaatsen in meer perifere landschappelijke zones.

4 ONDERZOEKSTRATEGIE

Het proefsleuvenplan in het PvE voorzag in vijf proefsleuven aan de oostzijde van het plangebied: drie met een noord-zuid oriëntatie en twee met een west-oost oriëntatie (fig. 2). De vijf proefsleuven hebben een oppervlak van 1122 m² gekregen.

Bij de aanleg van de proefsleuven zijn de bouwvoor en het plaggendek voorzichtig machinaal verwijderd, waarbij is gezocht met de metaaldetector en is gelet op de aanwezigheid van aanlegvondsten. De vlakken van de proefsleuven zijn gefotografeerd en getekend op schaal 1:50. De vlakken zijn langs de meetlijn om de 5 m gewaterpast. Het maaiveld is op dezelfde wijze gewaterpast. De bodemopbouw van de sleuven is gedocumenteerd door het tekenen (schaal 1:20) en fotograferen van enkele representatieve profielsecties.

Na afloop van het onderzoek zijn de sleuven machinaal dichtgedraaid en zijn de stalen buizen van het meetsysteem verwijderd.

5 RESULTATEN

5.1 LANDSCHAP EN BODEMGESTELDHEID

Mariahout ligt in het noordwesten van de gemeente Laarbeek (fig. 1, 3). Het gebied maakt deel uit van het Zuidnederlandse dekzandlandschap. Het dekzand behoort tot het Laagpakket van Wierden binnen de Formatie van Boxtel en is afgezet vanaf de eindfase van de laatste ijstijd, het Weichselien (vanaf ca. 70.000 jaar geleden). Direct ten noorden van Mariahout loopt een deel van de zuidwest-noordoost georiënteerde Midden-Brabantse dekzandrug (het bosareaal in fig. 1). Beken als de Donkervoortse loop, Goorloop, Aa en Boerdonkse loop zijn gedwongen een eind naar het noordoosten te stromen alvorens zij door de dekzandrug kunnen breken.

In het verleden boden de goed ontwaterde, middelhoog gelegen dekzandruggen- en plateau's de beste mogelijkheden voor bewoning en landbouw. Vanaf de Late Middeleeuwen lagen de boerderijen niet langer verspreid temidden van de akkers, maar geconcentreerd in de lager gelegen randzones hiervan. De akkers zijn vanaf genoemde periode opgehoogd met een mengsel van pluggen

⁵ Lohof 2006, 4, onderzoeksvraag 1-4. Er wordt niet gevraagd vast te stellen wat de omvang van eventuele vindplaatsen is, maar dit is wel een standaardvraag bij proefsleuvenonderzoek. Voor het antwoord op de vragen van het PvE, zie bijlage 3.

⁶ Zie bijvoorbeeld Huijbers 2004 en Hiddink 2005.

en mest uit de potstal, waardoor dikke plaggendecken ontstonden. De oudste en grootste akkercomplexen liggen bij Beek en Donk (bijvoorbeeld Kerkakkers, Beekse Akkers, Hooge Regt), Aarle-Rixtel (Hoog en Laag Strijp, Hooge Akkers) en Lieshout ('t Hof, Nieuwenhof). Rondom deze akkercomplexen was het landschap grotendeels te nat (beekdalen, natte heide) of te droog (droge heide, stuifzandcomplexen) voor de landbouw. Benoorden Lieshout is echter sprake van kleinere akkercomplexen bij de Gehuchten Ginderdoor en Hei(en)eind (fig. 3). De akkers rond het laatste gehucht zijn klein en waren in de 19de eeuw aan drie zijden omgeven door heide, hetgeen suggereert dat het om een relatief jonge 'kampontginning' gaat. In figuur 3 is goed te zien dat men overal in de heide benoorden Lieshout begonnen was met kleine ontginningen. De ontginningen van de heide werden echter pas echt succesvol in de vroege 20ste eeuw, toen op grote schaal kunstmest beschikbaar kwam. Dit is ook de achtergrond van het ontstaan van Mariahout in de vroege jaren '30.

Op de bodemkaart zijn de akkergronden bij Heieneind aangegeven als hoge zwarte enkeerdgronden met grondwatertrap VI (fig. 3). Het laatste betekent dat de bodem niet erg droog is. Op zich hoeft dit niet te betekenen dat hier in het verre verleden niet gewoond en geakkerd werd, zoals bijvoorbeeld bij de grootschalige opgravingen van Lieshout-Beekseweg is gebleken. Bij het proefsleuvenonderzoek zijn echter geen archeologische vindplaatsen aangetroffen. Zowel in de vlakken als profielen was te zien dat oorspronkelijk sprake was van een veldpodzol, een bodemtype dat zich vormt in relatief vochtige bodems (fig. 5). De bodem is bij de ontginning niet helemaal doorgespit of -geploegd: op veel plaatsen was de B- of inspoelingshorizont nog geheel intact. Het niet doorbreken van deze harde laag had zeker direct na de ontginning een negatieve invloed op de drainage en bewortelingsdiepte van de bodem. Op het podzolprofiel is een plaggendeck aanwezig van ca. 50-80 cm dik. Het dek is midden op het terrein het dikst, zodat het oorspronkelijke reliëf is geaccentueerd.

5.2 ARCHEOLOGISCHE RESTEN

Het onderzoek heeft een beperkt aantal grondsporen opgeleverd. In werkput 1 en 3 is sprake van een aantal greppels. De vulling van deze greppels en de vondsten uit spoor 1.001 wijzen op een geringe ouderdom, hooguit een paar eeuwen. In werkput 3 ligt daarnaast nog een aantal kleine ontginningsgreppels of zandwinningsleuven.

Het onderzoek heeft slechts een handvol vondsten opgeleverd. Al het materiaal is betrekkelijk jong (bijlage 2).

6 SELECTIEADVIES

Aangezien de bodemgesteldheid en hydrologie van het terrein niet optimaal was voor bewoning en landbouw in het verleden en er slechts enkele (sub)recente greppels en vondsten zijn aangetroffen, is het niet aannemelijk dat zich buiten de proefsleuven (hoger te waarderen) archeologische vindplaatsen (of delen daarvan) aanwezig zijn (zie ook bijlage 3). Ons advies is daarom af te zien van verder archeologisch onderzoek en het terrein vrij te geven voor verdere ontwikkeling.

7 LITERATUUR

Bodemkaart 51oost, 1981: *Bodemkaart van Nederland schaal 1:50.000. Toelichting bij kaartblad 51 oost Eindhoven*, Wageningen.

Hiddink, H.A., 2005: *Archeologisch onderzoek aan de Beekseweg te Lieshout (Gemeente Laarbeek, Noord-Brabant)*, Amsterdam (Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 18).

Huijbers, T., 2004: *Van Jan van Gestel tot de Beekse Akkers. Verleden, heden en toekomst van de archeologie in Beek en Donk (1930-2020)*, D'n Tesnuzzik, 13-61.

Jeneson, C.F., 2006: *Mariahout-Wilhelminastraat-Tuindersweg. Een bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van boringen*, Amersfoort (ADC-rapport 597).

Lohof, E., 2006: *Programma van Eisen. Laarbeek-Mariahout, Wilhelminastraat-Tuindersweg. Proefsleuvenonderzoek*, Amersfoort (versie 24-06-2006).

8 FIGURENLIJST

Fig 1. De locatie van Mariahout en het onderzoeksgebied in Nederland en de gemeente Laarbeek. Schaal 1:50.000.

Fig. Laarbeek-Heieneind. Ligging van het plangebied en van de werkputten 1-5. Schaal 1:5000.

Fig. 3. Laarbeek-Heieneind. Topografie van ca. 1830 en proefsleuven geprojecteerd op een geschemtiseerde bodemkaart. Schaal 1:10.000.

A enkeerdgrond grondwatertrap VII; B idem, grondwatertrap VI; C idem, grondwatertrap V; D overige bodems grondwatertrap V en lager; E overige bodems grondwatertrap VI en VII.

Fig. 4. Laarbeek-Heieneind. Overzicht van de proefsleuven met grondsporen, hoogtes van vlak en maaienveld (m +NAP) en richting van de foto's van figuur 5. Schaal 1:1250.

Fig. 5. Laarbeek-Heieneind. A plaggendeek op deels verstoorde veldpodzol in werkput 5; B vlak van werkput 2 in de B/C-horizont van een veldpodzol.

BIJLAGE I OVERZICHT VAN ARCHEOLOGISCHE PERIODEN

begin	einde	periode
1750 na Chr.	- heden	Nieuwste Tijd
1500 na Chr.	- 1750 na Chr.	Nieuwe Tijd
1300 na Chr.	- 1500 na Chr.	Late Middeleeuwen
1000 na Chr.	- 1300 na Chr.	Volle Middeleeuwen
450 na Chr.	- 1000 na Chr.	Vroege Middeleeuwen
270 na Chr.	- 450 na Chr.	laat-Romeinse tijd
70 na Chr.	- 270 na Chr.	midden-Romeinse tijd
12 voor Chr.	- 70 na Chr.	vroeg-Romeinse tijd
250 voor Chr.	-12 voor Chr.	Late IJzertijd
500 voor Chr.	-250 voor Chr.	Midden IJzertijd
775 voor Chr.	-500 voor Chr.	Vroege IJzertijd
1050 voor Chr.	-775 voor Chr.	Late Bronstijd
1800 voor Chr.	-1050 voor Chr.	Midden Bronstijd
2000 voor Chr.	-1800 voor Chr.	Vroege Bronstijd
5300 voor Chr.	-2000 voor Chr.	Neolithicum
8800 voor Chr.	-4900 voor Chr.	Mesolithicum
tot 8800 voor Chr.		Paleolithicum

BIJLAGE 2

VONDSTENLIJST

wp	sp	lg	categorie	soort	omschrijving	datering (globaal)	aantal fragm.	gewicht (gram)	opmerkingen
0	0	0	ker	awg	steengoed	na 1400	1	8	maaiveld ten oosten wp 5
0	0	0	ker	awg	industrieel wit, blauwe decoratie	na 1750	2	1	maaiveld ten oosten wp 5
0	0	0	ker	awg	industrieel wit	na 1750	2	3	maaiveld ten oosten wp 5
1	1	0	metaal	ijzer	spijker	--	1	10	
1	1	0	bouwmat.	bakst.		na 1600	1	41	
1	1	0	ker	awg	laat-middeleeuws rood	1200-1900	2	2	
1	1	0	ker	awg	industrieel wit	na 1750	2	3	
2	0	501	ker	awg	laat-middeleeuws rood	1200-1900	2	11	

3 BEANTWOORDING VRAGEN UIT HET PROGRAMMA VAN EISEN

1 *Zijn in het onderzoeksgebied archeologische resten aanwezig?*

Ja, enkele (sub)recente greppels en zandwinningskuilen/ontginningsgreppels.

2 *Uit welke periode dateren de sporen en vondsten?*

Uit de Nieuwe en Nieuwste Tijd.

3 *Hoe is hun gaafheid en waardering?*

De ondergrond van het terrein is op zich goed bewaard (grotendeels intact oorspronkelijk bodemprofiel, plaggendek), de aangetroffen greppels derhalve ook. De sporen zijn echter laag te waarderen op grond van hun geringe ouderdom en zeer algemene voorkomen.

4 *Tot welke vondstcategorieën behoren de vondsten en tot welk complextype de sporen?*

De vondsten bestaan uit aardewerk, metaal en baksteen met een geringe ouderdom. De greppels zijn perceels- en/of drainagegreppels; daarnaast zijn enkele zandwinningskuilen/ontginningsgreppels aangetroffen.

5 *Wat is de relatie van een eventuele vindplaats met de omgeving?*

Niet van toepassing.

6 *Hoe is de waardering van paleo-ecologische monsters?*

Niet van toepassing.

7 *Wat is de datering van het esdek?*

Het esdek dateert vermoedelijk niet lang voor 1850; al het vondstmateriaal hoort vermoedelijk in de periode na 1750 thuis.

399

398

397

396

395

394

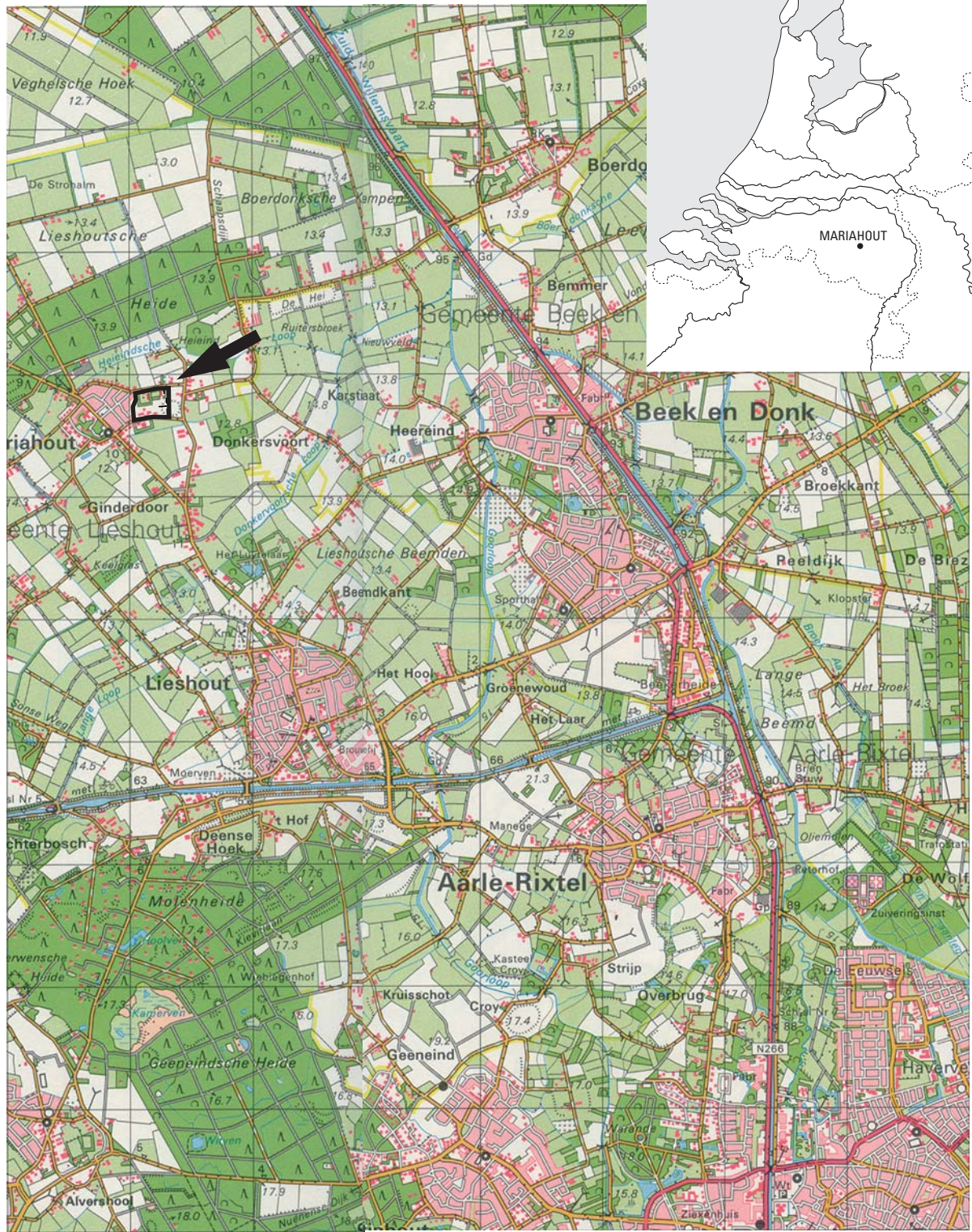
393

392

391

390

388

167

168

169

170

171

172

173

174

175

Fig 1. De locatie van Mariahout en het onderzoeksgebied in Nederland en de gemeente Laarbeek. Schaal 1:50.000.

Fig. 2. Laarbeek-Heieneind. Ligging van het plangebied en van de werkputten 1-5. Schaal 1:5000.

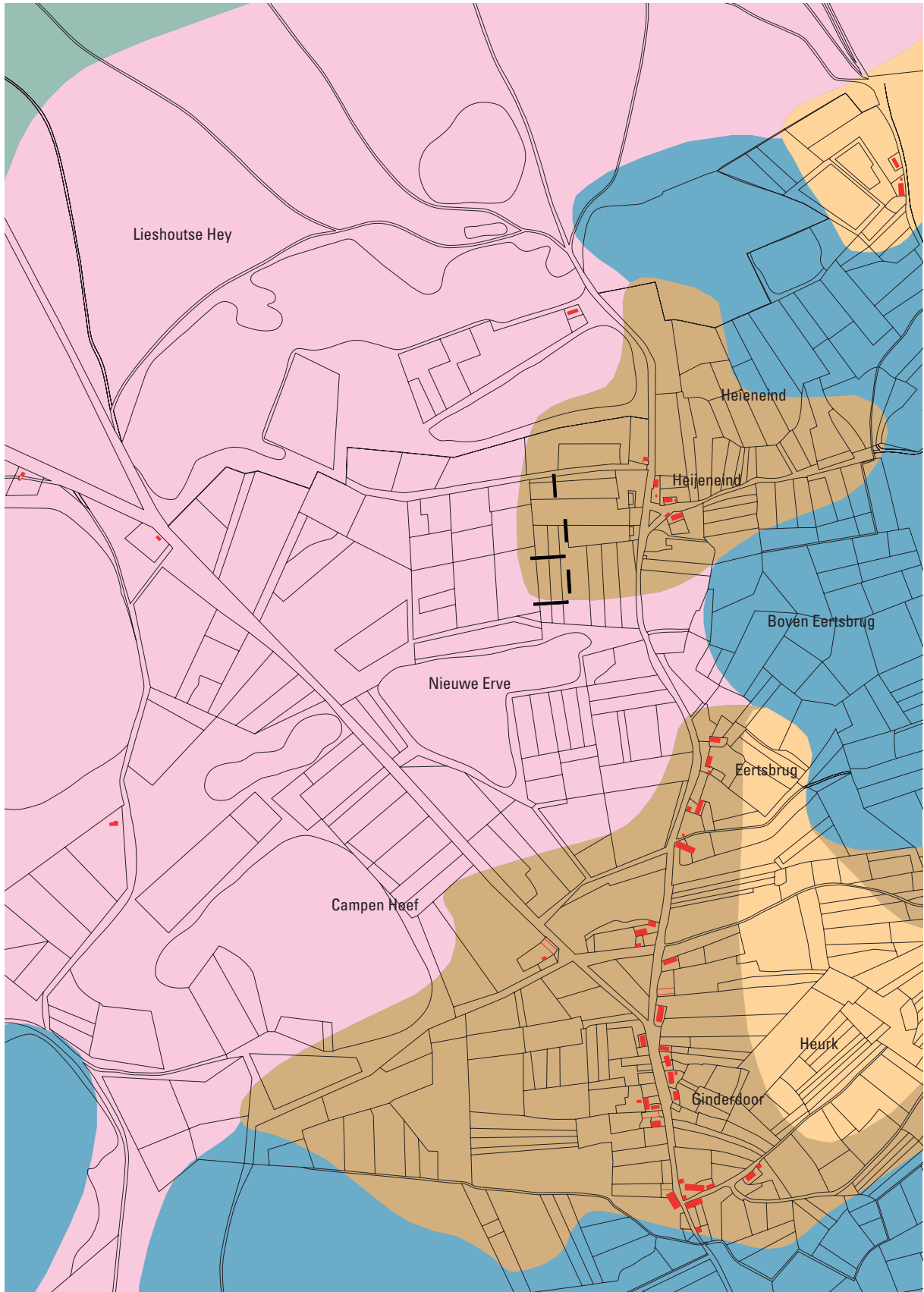

Fig. 3. Laarbeek-Heieneind. Topografie van ca. 1830 en proefsleuven geprojecteerd op een geschematiseerde bodemkaart. Schaal 1:10.000.

A enkeerdgrond grondwatertrap VII; B idem, grondwatertrap VI; C idem, grondwatertrap V;
 D overige bodems grondwatertrap V en lager; E overige bodems grondwatertrap VI en VII.

Fig. 4. Laarbeek-Heieneind. Overzicht van de proefsleuven met grondsporen, hoogtes van vlak en maaiveld (m +NAP) en richting van de foto's van figuur 5. Schaal 1:1250.

Fig. 5. Laarbeek-Heieneind.
A plaggendeek op deels verstoorde veldpodzol in werkput 5.
B vlak van werkput 2 in de B/C-horizont van een veldpodzol.